

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวทางการพัฒนาย่านสามแพร่งในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้นำแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิเคราะห์ และอ้างอิง ดังนี้

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชน

2.1.1 ความหมายของชุมชน (Community)

สนธยา พลศรี (2545) "ชุมชน" (Community) หรือในภาษาไทยใช้อีกคำหนึ่งว่า "ประชาคม" สรุปความหมายของชุมชน ไว้ 3 แนวทาง คือ 1.กลุ่มทางสังคม เป็นกลุ่มคนที่มีสายสัมพันธ์เดียวกัน หรือมีความสัมพันธ์กันตามบรรทัดฐานทางสังคม 2.พื้นที่หรือบริเวณทางภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคน และ 3.องค์กรทางสังคม มีการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์แน่ชัด และรวมกันในระยะเวลานานจนเกิดความสัมพันธ์และความผูกพันขึ้น

ดารณี ถวิลวิวัฒน์กุล (2539) มีความเห็นว่าปัจจุบันความหมายของชุมชนมุ่งเน้นไปที่การปะทะสัมพันธ์ทางสังคม เนื่องจากระบบการคมนาคมและการสื่อสารที่ทันสมัย รวมทั้งอิทธิพลของปัจจัยภายนอกชุมชน ซึ่งอยู่ในรูปของนโยบาย และการพัฒนาของรัฐบาลทำให้การปะทะสัมพันธ์ทางสังคมหรือการเชื่อมโยงระหว่างบุคคลไม่ถูกจำกัดเฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง

Homan (1993) (อ้างถึงใน รัฐวิวัฒน์ นงนุช, 2542 : 5) ให้คำนิยามของชุมชนสมัยใหม่ว่าประกอบไปด้วยกลุ่มคนที่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกัน และมีการเชื่อมโยงกันด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง อาจเกิดในที่พักอาศัย ย่านหรือเมืองหรืออาจเกิดเป็นกิจกรรม หรืองานที่เชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน ในอนาคต พื้นที่ทางภูมิศาสตร์จะไม่ใช่องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนอีกต่อไป

Poplin (1972) กล่าวว่าชุมชนสามารถพิจารณาได้ 3 สถานะ คือ

1. เป็นหน่วยของถิ่นที่อยู่ (Territorial Unit) โดยทั่วไปแล้วชุมชนมักจะเกิดขึ้นในที่ซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติ และมีเส้นทางคมนาคมผ่าน โดยมนุษย์จะปรับและดัดแปลงสภาพทางกายภาพของชุมชนตามความต้องการของตน ตามกฎหมาย ค่านิยม และกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน

2. เป็นหน่วยของการจัดระเบียบสังคม (Social Organization Unit) ชุมชนเป็นระบบสังคมซึ่งประกอบด้วยระบบย่อย ๆ ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ได้แก่ การทำให้สมาชิกใหม่ของสังคมได้เรียนรู้ระเบียบของสังคม (Socialization) การควบคุมทางสังคม (Social Control) การมีส่วนร่วมในสังคม (Social Participation) การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (Mutual Support) การผลิต การบริโภค การกระจายสินค้า และการบริการภายในชุมชน (Production-Consumption-Distribution)

3. เป็นหน่วยของจิตใจและวัฒนธรรม (Psychocultural Unit) ความรู้สึกที่ว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นความผูกพันร่วมกันของคนที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น การที่คนมีความรู้สึกว่าเขาเป็นคนถิ่นนั้นถิ่นนี้ทำให้เขาเกิดความรู้สึกมั่นคงเพราะมีที่ยึดเหนี่ยว ความรู้สึกนี้เรียกว่า Community Sentiment ซึ่งเกิดขึ้นเพราะสมาชิกของชุมชนมีค่านิยม กฎเกณฑ์ของสังคมและเป้าหมายร่วมกัน ถ้าหากชุมชนใดขาด Community Sentiment จะทำให้เกิดปัญหาสังคม ทำให้การควบคุมทางสังคมทำได้ลำบาก

2.1.2 องค์ประกอบของชุมชน

Hillery (1955) (อ้างถึงใน ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2539:24) องค์ประกอบสำคัญ 3 ประการของชุมชนในแง่สังคมวิทยา คือ พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Areas) การปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม (Social Interaction) และความผูกพันร่วมกัน (Common Ties)

ภูษัย สัปพันธ์ (อ้างถึงใน อภิชัย กาบทอง, 2542 : 24) องค์ประกอบของเมืองแบ่งได้ 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. องค์ประกอบทางกายภาพเมือง ได้แก่ ทำเลที่ตั้ง สภาพภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน การใช้ที่ดิน ระบบโครงสร้างเมือง เส้นทางการคมนาคม ลักษณะสถาปัตยกรรมและพื้นที่เปิดโล่ง

2. องค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจของเมือง การประกอบอาชีพของประชากร กิจกรรมหลักของชุมชน

3. องค์ประกอบทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ จำนวนประชากร และความหนาแน่น กลุ่มชาติพันธุ์ การนับถือศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม สถาบันทางสังคม การบริหาร การปกครอง

2.1.3 ประเภทของชุมชน

ชิรวัดมัน นิเจนตร (2528) (อ้างถึงใน สนธยา พลศรี, 2545 : 28) การแบ่งประเภทของชุมชนตามลักษณะกิจกรรมหลักที่เป็นจุดเด่นของชุมชนที่สมาชิกได้กระทำ สามารถแบ่งได้ 3 ประเภท คือ

1. ชุมชนศูนย์การค้า (Trade Center) มีร้านค้าจำหน่ายของใช้ในชีวิตประจำวัน มีตลาดสดขายอาหาร มีลักษณะเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนสินค้า ถ้าเป็นชุมชนขนาดใหญ่ และมีความเจริญสูงอาจจะมีห้างสรรพสินค้าหรือย่านการค้าที่มีสินค้าทุกประเภทไว้จำหน่าย

2. ชุมชนศูนย์กลางขนส่ง (Transportation) เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นตามเส้นทางคมนาคมหรือเส้นทางขนส่ง ที่รวมของรถโดยสารที่ต้องมีการขนถ่ายสินค้า หรือเป็นทางแยกที่ผู้โดยสารจำนวนมากจะต้องผ่าน จึงมีร้านอาหาร และกิจการอื่น ๆ ให้บริการแก่ผู้โดยสาร นานเข้าเป็นชุมชนถาวร

3. ชุมชนศูนย์กลางของการบริการต่าง ๆ (Service Center) มีคนอยู่ร่วมกันเพื่อปฏิบัติหน้าที่หรือให้บริการที่เกี่ยวข้องกัน

ณรงค์ เส็งประชา (2528) (อ้างแล้ว, 2545 : 33-34) นักสังคมวิทยาได้แบ่งประเภทของชุมชนตามลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนออกเป็น 2 ประเภท คือ ชุมชนชนบท และชุมชนเมือง

ชุมชนเมือง (Urban Community) เป็นชุมชนที่มีความหนาแน่นประชากรมาก อาคารบ้านเรือนหนาแน่น มีอาชีพที่หลากหลาย มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งเจริญก้าวหน้าขึ้นและเสื่อมลง และถูกแทนที่โดยผู้คนที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

- การแบ่งแยก (Segregation) การอยู่อาศัยของผู้คนในเขตเมืองตามกลุ่มกิจกรรมที่เหมือนกัน เช่น ย่านค้าปลีก ย่านค้าเครื่องเหล็ก ย่านขายเสื้อผ้า เป็นต้น

- การบุกรุก (Invasion) การรุกล้ำเข้าไปแทนที่โดยกลุ่มกิจกรรมอื่น และเกิดขึ้นตลอดเวลา หากการบุกรุกดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ เรียกว่า Succession

- การกระจายออกจากศูนย์กลางของเมือง (Decentralization)

- การเดินทางเข้าออกเป็นประจำ (Routinization) เป็นการเคลื่อนย้ายของผู้คนแบบเดินทางไป-กลับ เป็นประจำระหว่างบ้านพักอาศัยกับสถานที่ทำงาน

2.1.4 การดำรงอยู่ของชุมชน

พัทธา สายหู (2534) (อ้างแล้ว, 2545 : 27)ชุมชนเมื่อเกิดขึ้นแล้วมีทั้งที่ดำรงอยู่ยาวนาน ถาวร และดำรงอยู่เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น การดำรงอยู่อย่างถาวรของชุมชนมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. สมาชิกได้รับผลประโยชน์เพียงพอแก่การดำรงชีวิต
2. มีระบบความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันแบบครอบครัว และเครือญาติ คือ ผูกพันกันไปตลอดชีวิต และมีการสืบทอดไปสู่ลูกหลาน
3. สมาชิกมีการพึ่งพาอาศัยกันในเรื่องต่าง ๆ และได้รับความช่วยเหลือเมื่อมีความต้องการ
4. สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคี ไม่มีความขัดแย้งรุนแรง
5. สมาชิกยึดถือค่านิยมหรือหลักการร่วมกันว่าชุมชนจะอำนวยประโยชน์สุขให้แก่บุคคลเป็นสำคัญ

ชุมชนที่มีกลไกในการตอบสนองความต้องการทางกาย ใจ และสังคมได้ตามประสงค์ของแต่ละบุคคล มีการควบคุมรักษาระเบียบ มีค่านิยมและหลักการที่ยึดเหนี่ยวกลุ่มให้ผูกพันมั่นคง ย่อมดำรงอยู่เป็นชุมชนเดียวกันได้ยาวนาน

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับย่าน

2.2.1 ความหมายของย่าน (District)

Katz (1994)ย่าน (District) ในความหมายของกลุ่ม New Urbanism หมายถึงพื้นที่ที่มีกิจกรรมหลักอย่างชัดเจน แต่ในขณะเดียวกันก็มีกิจกรรมอื่น ๆ ด้วย การจัดกิจกรรมจะต้องมีความสมดุลโดยให้ความสำคัญของกิจกรรมหลักก่อน

วิมลศรี ลิ้มธนากุล (2537) (อ้างถึงใน จิราภา ธนาไชยสกุล, 2544 : 18) ย่าน เกิดจากการรวมกลุ่มของกิจกรรมประเภทเดียวกัน โดยให้ความคิดเกี่ยวกับมิติของย่าน 4 ด้าน คือ

1. ด้านกายภาพ ย่านเป็นบริเวณที่ต้องการพื้นที่ มีรูปร่างและขอบเขตที่ไม่แน่นอน เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ที่แวดล้อมพื้นที่รวมถึงการเบียด และเหลื่อมล้ำซ้ำซ้อนกับย่านข้างเคียง มีการกระจุกตัวของกิจกรรมอย่างหนาแน่น สภาพพลวัตของตัวศูนย์กลางย่านและพลวัตของย่านข้างเคียงจะมีผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของย่าน

2. ด้านประชากรและระดับสมาชิกภาพของประชากร ย่านจะต้องมีขนาดและความหนาแน่นของประชากรจำนวนหนึ่งและต้องมีพลวัตของประชากรที่เกิดจากการไหลเข้าออก โดยแรงดึงดูดบางประการที่มีลักษณะพิเศษของย่าน ระดับสมาชิกภาพของประชากรของย่านมีความแตกต่างกันโดยสมาชิกที่อยู่ประจำถาวรมีจำนวนน้อยกว่า สมาชิกไม่ถาวร

3. ด้านสังคม ย่านถือเป็นสถาบันทางสังคม คนในย่านจำเป็นต้องมีบทบาทที่กระทำต่อกันในลักษณะต่าง ๆ กัน จากสถานภาพของบุคคล โดยความสัมพันธ์นี้จะอยู่ในระดับรองจากครอบครัวลงไป

4. ด้านวัฒนธรรมความคิด และระบบความหมาย ย่านจะแสดงถึงตำแหน่งของบุคคลในระดับสังคมที่กว้างขึ้น เป็นตัวแสดงตำแหน่งการดำรงอยู่ของบุคคลในพื้นที่เมือง ทำให้บุคคลสามารถระบุนความสัมพันธ์ต่อเมืองผ่านการเป็นสมาชิกย่าน

วรรณศิลป์ พีรพันธ์ (2538) ความแตกต่างของแต่ละย่านพิจารณาได้จากลักษณะเด่นและการแผ่ขยายตัวของมัน บางย่านที่มีขอบเขตแน่นอน ในขณะที่บางย่านมีขอบเขตซ้อนเหลื่อมกับย่านอื่น แม้ว่าโดยหลักการแล้วสามารถจำแนกความแตกต่างระหว่างย่านภายในเมืองได้โดยการพิจารณาลักษณะสำคัญ 2 ประการด้วยกัน คือ รูปทรงทางกายภาพ และกิจกรรมที่มองเห็นได้

ในความเป็นจริงมีโอกาสเป็นไปได้ยากที่จะพบย่านที่มีลักษณะเฉพาะอย่างชัดเจน ซึ่ง Lynch (1968) (อ้างถึงใน วรรณศิลป์ พีรพันธ์, 2538 : 19) ได้ให้คำนิยามสภาพแวดล้อมที่มีองค์ประกอบรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน และแตกต่างจากสภาพแวดล้อมภายนอกอย่างชัดเจน ว่า "imagibility" ความสลับซับซ้อนของเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งการผสมผสานของกิจกรรมหลาย ๆ ชนิดอยู่ด้วยกันอาจทำให้เกิดความสับสนได้ ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงแล้วการผสมผสาน คือ เหตุปัจจัยสำคัญของความเป็นเมือง ซึ่งช่วยแต่งแต้มสีสันและความมีชีวิตชีวาให้กับเมืองแต่ละเมือง ดังนั้นเพื่อให้สามารถจำแนกลักษณะความแตกต่างระหว่างย่านภายในเมืองที่สลับซับซ้อนได้ เราจึงจำเป็นต้องพิจารณาเพิ่มเติมถึงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และสภาพภูมิทัศน์ที่ก่อให้เกิดความต่อเนื่องของสิ่งที่ปรากฏแก่สายตาเรา ได้แก่

1. ย่านที่เป็นองค์ประกอบหลัก (Principal Component Districts) ของเมือง จุดเริ่มต้นและสิ้นสุดของย่านนั้น ลักษณะเฉพาะทางกายภาพและกิจกรรมตลอดจนความเด่นชัดของตัวย่าน

2. ขนาด (Size) ของย่าน รูปร่าง ความหนาแน่น พื้นผิว จุดสังเกต และที่เว้นว่าง

3. ลักษณะที่ปรากฏให้เห็นทางกายภาพ (Physical Appearance) รูปทรงของอาคาร ความหนาแน่นของการก่อสร้างอาคาร ป้าย วัสดุที่ใช้ สนามหญ้า ความสูงต่ำของพื้นที่ จุดสังเกตจากรูปแบบของการสัญจร ตลอดจนลักษณะการผสมผสานของอาคารต่างประเภทกัน

4. กิจกรรม (Activity) ที่เป็นหลักในพื้นที่ ประเภทของประชากรและการเคลื่อนไหวซึ่งก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะตัวของย่าน

5. สิ่งแปลกปลอมที่เป็นภัยคุกคามย่าน (threats) เช่น ถนนผ่านกลาง (Through Road) ซึ่งเป็นภัยคุกคามต่อสุขภาพ และความปลอดภัยของประชาชนในย่านนั้น การเปลี่ยนแปลงของย่าน การเปลี่ยนตำแหน่ง การขยายตัวหรือการหดตัวของขอบเขตของย่าน

6. การปรากฏตัว (Emerge) ของย่านใหม่ที่แฝงตัวอยู่ในย่านเดิม เช่น บริเวณย่านที่พักอาศัยแห่งใหม่ที่อยู่ภายในเมืองเดิม

7. ความสัมพันธ์ (Relation) ระหว่างย่านกับย่าน และย่านกับรูปแบบของเส้นทางสัญจรของเมืองในสังกรม เนื่องจากรูปแบบของย่านมีความสัมพันธ์กับรูปแบบของเส้นทางคมนาคม

การมองเห็นภาพของเมืองหรือย่าน มีความแตกต่างและมีเอกลักษณ์เฉพาะตน เพราะจินตภาพเกิดมาจากภายในชุมชน ดังนั้นย่อมมีรายละเอียดปลีกย่อยที่จะแสดงถึงวิถีชีวิต กิจกรรมของคนในชุมชน เป็นสิ่งที่ใช้บ่งบอกได้ถึงประวัติศาสตร์ของชุมชนและพื้นที่ต่อเนื่อง เหตุผลในทางภูมิศาสตร์ในการตั้งชุมชน ขอบเขตชุมชน บทบาทหน้าที่ของชุมชน และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชน

2.2.2 ประเภทของย่าน

วิลลศรี ลิ้มธนากุล (2537) แบ่งประเภทของย่านออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. ย่านที่มีลักษณะเป็นหมู่บ้านกลางเมือง ได้แก่ ย่านดั้งเดิมที่ยังคงอยู่ในเมืองใหญ่ หมู่บ้านเกิดใหม่ หมู่บ้านของชาติพันธุ์ ไม่เกิดกระแสไหลเวียนของปฏิสัมพันธ์ของคนในบริเวณอื่นได้มากเท่าที่ควร

2. ย่านที่มีลักษณะของความเป็นย่านอย่างสมบูรณ์ มีชุมชนรองรับอยู่เบื้องหลัง มีพัฒนาการจากย่านในลักษณะแรก เป็นหมู่บ้านสำหรับผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณนั้น แต่ในอีกระดับหนึ่งสำหรับบุคคลนอกพื้นที่ จะเป็นที่ยอมรับสำคัญในการพบปะติดต่อซื้อขาย และปฏิสัมพันธ์ต่างๆ ของคนที่อยู่ภายในและภายนอกย่านอีกชั้นหนึ่ง

3. ย่านสมัยใหม่ เป็นย่านธุรกิจการค้าที่มีขึ้นเพื่อกิจกรรมนั้น ๆ โดยเฉพาะ เป็นที่หมายและสามารถก่อกระแสการไหลของปฏิสัมพันธ์จำนวนมากได้ แต่ไม่มีคุณลักษณะของหมู่บ้านกลางเมือง มีผู้อาศัยอยู่น้อย ส่วนใหญ่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับย่านการค้า

2.3.1 การเกิดย่านการค้าและการกำหนดที่ตั้ง

จัตรชัย พงศ์ประยูร (อ้างถึงใน จิราภา ธนาไชยสกุล, 2545 : 10) กล่าวว่าย่านที่พักอาศัยไปที่ใด การค้าย่อมขยายตัวตามไปด้วยเสมอ ย่านการค้าจะขึ้นในบริเวณ (1) ศูนย์กลางชุมชน (2) บริเวณถนนสายหลักตัดกัน และ (3) บริเวณสองฝั่งถนนสายหลัก และขยายตัวตามถนนออกไปเรื่อย ๆ

Berry (อ้างแล้ว, 2545 : 9) กิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือย่านการค้าจะมีทำเลที่ตั้งในหลักการ คือ บางกิจกรรมจะมองหาความเป็นศูนย์กลาง บางกิจกรรมจะกำหนด ออกแบบให้อยู่รอดในที่ตั้งเดิมอันนำไปสู่บทบาทเฉพาะ กิจกรรมทางเศรษฐกิจบางอย่างอาจอยู่ในที่ตั้งอันไม่เหมาะสมและโดยมากมักอยู่ไม่รอด เกิดเป็นข้อถกเถียงกันว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้นเริ่มดำเนินการในพื้นที่นั้น หรือคงเหลือรอดในพื้นที่

2.3.2 กิจกรรมการค้า

Chapin (1972) (อ้างถึงใน จิราภา ธนาไชยสกุล, 2545 : 6) กิจกรรมความเกี่ยวข้องกัน 3 ประการ คือ แหล่งประกอบกิจกรรม ประเภทของกิจกรรม และระบบกิจกรรม โดยกล่าวว่า ระบบกิจกรรมเป็นเรื่องพฤติกรรมของบุคคล ประกอบไปด้วยกรณีจำนวนหนึ่ง และเมื่อบุคคลต่าง ๆ แสดงกรณีเหมือนกันทำให้กรณีนั้นกลายเป็นประเภทของกิจกรรม ระบบของกิจกรรมคือการต่อเนื่องของประเภทกิจกรรม หรือที่ Walmsley, D.J. and Lewis, G.J.(1993) (อ้างแล้ว, 2545 : 11) กล่าวว่า ระบบกิจกรรม ประกอบไปด้วยองค์ประกอบเชิงพื้นที่ และองค์ประกอบของเวลา โดยได้รับอิทธิพลจากข้อจำกัดทางวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์

Fellman กล่าวว่า ระบบกิจกรรมดังกล่าวสามารถจำแนกตามความต้องการพื้นที่ฐานที่แตกต่างกันในแต่ละระดับมี 4 องค์ประกอบ คือ

1. ตัวกิจกรรม
2. วิธีในการทำ
3. กิจกรรมเพิ่ม หรือเชื่อมต่อซึ่งกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของระบบกิจกรรม
4. มุมมองทางสัญลักษณ์ของกิจกรรม

Berry (อ้างถึงใน ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2527 : 115) สรุปว่ากิจกรรมในย่านธุรกิจใจกลางเมืองมีความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กัน คือ

1. เกี่ยวข้องกันในเชิงแข่งขันกัน (Competition Linkage) ร้านค้าย่อยต่าง ๆ อยู่ร่วมกันเพื่อประโยชน์ดึงดูดลูกค้ามาแล้วแบ่งตลาดกัน ไม่มีความสัมพันธ์ในหมู่อันค้าด้วยกันโดยตรง

2. เกี่ยวข้องกันในเชิงส่งเสริมกัน (Complementary Linkage) ร้านค้าในเขตนี้อยู่ร่วมกันเพื่อดึงดูดให้ธุรกิจอื่น ๆ มาตั้งอยู่ในพื้นที่

3. เกี่ยวข้องกันในเชิงใช้สถานที่ร่วมกัน (Commercial Linkage) กิจกรรมที่พึ่งแหล่งบริการ หรือต้องการตัวอาคารพื้นที่แบบเดียวกัน

4. เกี่ยวข้องกันเชิงประกอบ (Auxiliary Linkage) แหล่งบริการอยู่ใกล้สำนักงานหรือสถานที่ทำงาน เพื่อจัดหาสินค้า บริการให้กับเจ้าหน้าที่ พนักงานที่มีเป็นจำนวนมาก

กิจกรรมการค้าที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมี 2 รูปแบบ คือ กิจกรรมการค้าปลีกและกิจกรรมการค้าส่ง โดย Beckman and Eagle (1970) (อ้างแล้ว, 2545 : 11) มีเกณฑ์ในการแยกกิจกรรมทั้ง 2 รูปแบบนี้ออกจากกัน โดย

1. สถานะหรือแรงจูงใจของผู้ซื้อ
2. ปริมาณของสินค้าที่เกี่ยวข้องในการค้านั้น
3. วิธีดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้อง

2.3.3 รูปแบบของย่านการค้า

Berry and Horton (อ้างถึงใน สาริยา ศรีเชื้อ, 2540 : 21) รูปแบบของย่านการค้า มีความสัมพันธ์กับการเจริญเติบโตของเมือง ย่านการค้าประกอบด้วยร้านค้า หรือกิจกรรมหลายอย่างอยู่ปะปนกัน แต่ในระยะหลังมีแนวโน้มการอยู่รวมกลุ่มกันของกิจกรรมประเภทเดียวกันมากขึ้น ทำให้ร้านค้าขนาดเล็กค่อย ๆ หดไป รูปแบบของย่านการค้า มีดังนี้

1. ส่วนการค้าแบบดั้งเดิม (Traditional sector) มีตลาดสดอยู่ตรงกลาง รายล้อมด้วยร้านค้าตึกแถว เมื่อเมืองเจริญขึ้นบทบาทหน้าที่ของย่านการค้าแบบนี้จะเปลี่ยนแปลงไป คือมีร้านค้าใหม่เพิ่มเติม กิจกรรมการค้าปลีกมีบทบาทที่โดดเด่นให้บริการแก่คนในทุกระดับ เป็นย่านการค้าที่มีความพลุกพล่านจอแจ และมีชีวิตชีวามากในตอนกลางวัน แต่จะเงียบเหงาในตอนกลางคืน

2. ส่วนการค้าแบบสมัยใหม่ (Modern sector) ประกอบไปด้วยศูนย์การค้า ห้างสรรพสินค้า ธนาคาร โรงแรม ร้านขายหนังสือขนาดใหญ่ สำนักงาน บริษัท เป็นต้น มีธุรกิจร้านค้าขนาดเล็กแบบดั้งเดิมปะปนอยู่บ้าง ให้บริการแก่ผู้มีฐานะปานกลาง และฐานะดี

ในอนาคตย่านการค้าทั้ง 2 ส่วนนี้มีแนวโน้มที่จะมีลักษณะคล้ายกันมากยิ่งขึ้น และอาจไม่เห็นความแตกต่างระหว่างย่านการค้าสองส่วนนี้ในอนาคต

2.3.4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อย่านการค้า

สุวิทย์ เปี้ยผ่อง (อ้างแล้ว, 2545 : 11) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อย่านการค้า คือ

1. พฤติกรรมของผู้ซื้อสินค้า
2. ทางเดินเท้าของผู้ซื้อสินค้า ยิ่งมีทางสัญจรเท้ามากเท่าใดจะยิ่งมีธุรกิจการค้ามากขึ้นเท่านั้น โดยศึกษาถึงจำนวนผู้สัญจร เพศและช่วงอายุของผู้สัญจร ช่วงเวลาที่มีการสัญจร
3. ทำเลของพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับย่านการค้าในรูปแบบเดียวกัน เพื่อเกิดการประหยัดจากการกระจุกตัว
4. ความสามารถในการเข้าถึงโดยสะดวก
5. ลักษณะทางสภาพแวดล้อมที่ดีจะดึงดูดผู้ซื้อในการเดินจับจ่ายซื้อสินค้า

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับย่านที่พักอาศัย

2.4.1 การเกิดย่านที่พักอาศัยและการกำหนดที่ตั้ง

Alonso (1960), Seagle (1970), Button (1976) (อ้างถึงใน ถนนม อังคณา วัฒนา, 2534: 26) กล่าวถึงการเลือกที่พักรออาศัยในลักษณะที่คล้ายคลึงกันว่า บริเวณที่พักรออาศัยจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ใกล้กับสถานที่ทำงาน ความสะดวกสบายของการเข้าถึง และคุณภาพของสิ่งแวดล้อม เช่น ลักษณะด้านสังคมของชุมชน สภาพธรรมชาติ การบริการสาธารณะ ความพึงพอใจที่ได้รับจากที่แห่งนั้น และความรู้สึกสนิทสนมกับเพื่อนบ้านเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญ

Romanos (1976) (อ้างถึงใน กิตติพงษ์ ไตรสารวัฒนะ, 2538 : 11) ในปัจจุบัน การเลือกที่ตั้งสำหรับที่อยู่อาศัย ผู้อยู่อาศัยมักจะคำนึงถึงความใกล้-ไกลระหว่างศูนย์ธุรกิจการค้า และแหล่งงาน เพราะต้องการความสะดวก และลดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ส่วนใหญ่ที่อยู่อาศัยมักจะตั้งอยู่ใกล้กับศูนย์กลางธุรกิจของเมือง และเป็นสาเหตุสำคัญของการเกิดปัญหาการจราจรในเมือง อันเนื่องมาจากการเดินทางไปทำงาน ซ้ำของ ทำธุรกิจส่วนตัว ไปโรงเรียน พักผ่อน เป็นต้น

2.4.2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อย่านที่พักอาศัย

Needham (1977) (อ้างถึงใน กิตติพงษ์ ไตรสารวัฒนะ, 2538: 10) เหตุผลของการรวมตัวจนเกิดเป็นย่านพักรออาศัยเนื่องจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ

1. ความสะดวกในการเข้าถึง (accessibility) ผู้อยู่อาศัยต้องการเดินทางไปทำงาน ศึกษา ซ้ำของ และติดต่อธุรกิจ ผู้อยู่อาศัยจึงพอใจที่จะจับกลุ่มอยู่บริเวณริมเส้นทางคมนาคม และรอบ ๆ ศูนย์กลางธุรกิจ ร้านค้า สถานที่ทำงาน และสถานศึกษา เป็นต้น
2. การประหยัดจากภายนอก (external economic) การรวมตัวกันของที่พักอาศัยทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในเรื่องการใช้บริการสาธารณูปโภคของเมือง

กรินทร์ กลิ่นขจร (2544) กล่าวว่าสำหรับ new urbanists' แล้ว ชุมชนควรมีลักษณะกระชับตัว (compact) รวมไว้ซึ่งความสะดวกสบาย และสามารถตอบสนองความต้องการของคนเดินถนน และการขนส่งมวลชนได้ในขณะเดียวกัน ชุมชนที่ดีควรประกอบไปด้วย เครือข่ายของถนน และทางเดินเท้าที่เป็นมิตรต่อคนเดินถนนซึ่งรวมตัวกันเป็นเสมือนห้องสาธารณะภายนอกอาคาร (outdoor public rooms) ที่ถูกกำหนดโดยนิยามเชิงที่ว่าง (spatial definition) โดยออกแบบถนนให้มีขนาดไม่กว้างนัก ปกคลุมด้วยร่มเงาของแนวต้นไม้สองข้างทาง และมีระบบเครือข่ายเชื่อมต่อถึงกันในรูปแบบตาราง (gridiron pattern) รวมทั้งยังอนุญาตให้มีที่จอดรถริมถนน (on-street parking) เพื่อจุดมุ่งหมายในการห้ามปรามการขับรถยนต์ด้วยความเร็วสูงในเขตชุมชนซึ่งเป็นการสร้างสภาวะแวดล้อมที่มีความปลอดภัยแก่คนเดินถนน

new urbanists เชื่อว่าการวางแผนการใช้ที่ดินที่ดีที่สุดคือการใช้ที่ดินแบบผสมผสาน (mixed uses) ซึ่งมีการเชื่อมต่อกันในลักษณะของกระเบื้องโมเสค กล่าวคือ พวกเขาพยายามออกแบบและวางแผนให้สถานที่สำหรับทำงาน เล่น นอน ค้าขายและใช้ชีวิตในเมืองนั้นอยู่ใกล้ชิดและสอดคล้องกัน กล่าวคือละแวกบ้าน (neighborhoods) ควรจะเป็นสถานที่รวบรวมไว้ซึ่งบ้านเรือนที่มีความผสมผสานกันทั้งในเชิงขนาด ราคา และชนิด และควรพัฒนาชุมชนโดยการสร้างสรรค์ที่ว่าง (space-making development) ไม่ใช่พัฒนาเพื่อครอบครองที่ว่าง (space occupying development) กล่าวคือ สถานที่โล่งสาธารณะควรจะถูกสร้างขึ้นทั้งในรูปแบบของจัตุรัส สนามเด็กเล่น สวนสาธารณะ และแม้แต่นถนน ทางเท้าที่เอื้ออำนวยให้ผู้คนละแวกบ้านสามารถมารวมตัวกันเพื่อพักผ่อนหย่อนใจและมีการสนทนาอย่างเป็นกันเอง ทำกิจกรรมร่วมกัน และเป็นพื้นที่สำหรับการใช้งานสาธารณะต่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมให้ผู้อยู่อาศัยมีสำนึกในความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งขึ้นได้

¹New Urbanism หรือ อีกชื่อหนึ่ง Neo-traditional Community Planning ได้รับแรงบันดาลใจมาจากกระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนและกระบวนการทัศน์ในการมองความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นองค์รวม ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วก็คือการหวนคืนสู่เกณฑ์การออกแบบชุมชนเชิงประเพณีในยุคสมัยก่อนกำเนิดยานยนต์ (traditional pre-automotive precepts of community design) New Urbanism มีสำนึกพื้นฐานในความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาการแตกสลายและการสูญเสียสำนึกของความเป็นชุมชน เป็นการเห็นคุณค่าของชีวิตในเมืองเล็ก (small towns) ที่ดำเนินไปด้วยความงามความรวบทุกวี ความดีงามของชุมชนที่ยั่งยืน และความดีความตั้งใจของสภาวะแวดล้อมที่ให้ความสำคัญแก่คนเดินเท้าเหนือยานยนต์

2.5 แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

2.5.1 การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536) (อ้างถึงใน เดิมศักดิ์ ภาณุวรรณ, 2543) กล่าวว่า ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแบ่งได้เป็น 2 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยภายใน (Internal factor) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภายในที่มี 2 ลักษณะ คือ (1.) ลักษณะที่แสดงออกอย่างเปิดเผย หรือตั้งใจกระทำการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เช่น การเคลื่อนไหวทางสังคม การวางแผนทางสังคม (2.) ลักษณะที่ไม่แสดงออกอย่างเปิดเผย หรือตั้งใจ เช่น ความเครียดภายใน การขาดแคลนทรัพยากร

2. ปัจจัยภายนอก (External factor) หมายถึง ปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกของสังคม คือ (1.) การเปลี่ยนแปลงของประชากร เช่น การย้ายถิ่นของประชากร ความแตกต่างขององค์ประกอบของประชากร (2.) การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (3.) กลุ่มที่มากกระทบจากภายนอก (4.) การยืมวัฒนธรรม

Durkheim (1933) (อ้างจาก ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2539) อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชุมชนโดยเน้นความคิดเกี่ยวกับ Mechanical Solidarity และ Organic Solidarity โดยบอกว่าการแบ่งงานกันทำหรือการแยกย่อยของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยสำคัญที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบของการผสมผสานส่วนต่างๆ ในสังคม (Social Interaction) จาก Mechanical ไปเป็น Organic Solidarity โดย Mechanical Solidarity เกิดจากค่านิยมและความสนใจที่เหมือนกันของคนในชุมชน เป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างบุคคลในชุมชนที่มีขนาดเล็ก และมีความคล้ายคลึงกันในหน้าที่และกิจกรรม ส่วน Organic Solidarity นั้น เกิดจากความแตกต่างกันของบทบาทหน้าที่อันเป็นผลมาจากการแบ่งงานกันทำ ทำให้เกิดการผสมผสานกันของส่วนต่าง ๆ ในชุมชน ที่แตกต่างกันทั้งความต้องการและหน้าที่ แต่จะเป็นส่วนประกอบซึ่งกันและกัน และทำให้แต่ละส่วนต้องพึ่งส่วนอื่น ๆ มากขึ้น เกิดการผสมผสานทางสังคม (Social Integration) หรือทางหน้าที่ ทำให้มีการสร้างกลไกในการผสมผสานใหม่ ๆ ขึ้น อาจเกิดในหน้าที่ต่าง ๆ ที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ การผลิต การกระจายผลผลิต และการบริโภค การมีส่วนร่วมในสังคม การควบคุมและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกในสังคม

Howley (1971) (อ้างแล้ว, 2539) การเปลี่ยนแปลงของเมือง ตามหลักมนุษยนิเวศวิทยา ก่อให้เกิดโครงสร้างสองระดับขึ้นในเมือง

1. โครงสร้างแบบเก่า ที่ชาวเมืองส่วนใหญ่ยึดถือ เป็นแบบกิ่งหมู่บ้าน กิ่งเมือง จะมีกิจกรรมอยู่ในบริเวณที่อยู่อาศัย และละแวกบ้าน (Neighborhood)

2. โครงสร้างแบบใหม่ ประกอบด้วยการจัดองค์กรของเมืองที่เกิดขึ้นตามความสนใจ และกิจกรรมของชาวเมืองกลุ่มน้อย มีการใช้ชีวิตแบบใหม่ เดินทางไปกลับเป็นกิจวัตรจากที่พักอาศัย กระจายไปสู่สถานที่ทำธุรกิจ การบริหาร พักผ่อนหย่อนใจ ปัจจุบันโครงสร้างแบบใหม่มีแนวโน้มจะเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ และดูดกลืนโครงสร้างแบบเก่าของเมือง

Louis Wirth (1938) (อ้างแล้ว, 2539) ขนาด(Size)และความหนาแน่น (Density) ของประชากรที่เพิ่มขึ้นทำให้มีความหลากหลายของประชากร ที่มีแตกต่างในรสนิยม ค่านิยม และรูปแบบของการคบหาสมาคม ทำให้เกิดการแบ่งแยกสังคมตามพื้นที่ (Spatial Segregation) เช่น แบ่งที่อยู่อาศัยตามระดับรายได้ ทำให้ความผูกพันในชุมชนอ่อนลง เพิ่มการแข่งขัน และนำไปสู่การจำกัดการปะทะสัมพันธ์ของบุคคล ทำให้เกิดการปะทะสัมพันธ์ระดับทุติยภูมิเป็นส่วน ๆ ของสังคม เกิดความผิวเผิน (Superficiality) หรือเป็นความสัมพันธ์แบบห่างเหินหรือเป็นแบบผ่าน ๆ ไป (Transitory Relationship) ไม่รู้จักว่าใครเป็นใคร และท้ายที่สุดจะก่อให้เกิดความผิดปกติหรือความไม่เพียงพอของแบบแผนทางสังคม (Anomie) เกิดความระส่ำระสายในสังคม

2.5.2 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นฐาน

Newman (1974) (อ้างถึงใน กิตติพงษ์ ไตรสารวัฒน์นะ) การย้ายถิ่นฐานเกิดจากปัจจัยดึงดูด และผลผลักดัน ทั้งที่เกิดจากความสมัครใจ และไม่สมัครใจ

1. สมัครใจ (Voluntary move) ได้แก่ การมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้น พื้นที่พักอาศัยไม่เพียงพอ เพื่อนบ้านและสภาพแวดล้อมไม่ดี กรรมสิทธิ์ในที่ดินเดิมเป็นแบบเช่า และมีราคาเช่าเพิ่มสูงขึ้น มูลค่าในบริเวณที่พักอาศัยลดต่ำลง ไม่ชอบรูปแบบและลักษณะอาคารที่พักอาศัยหรือประกอบกิจการ

2. ไม่สมัครใจ (Involuntary move) ได้แก่ การเวนคืนที่ดินของภาครัฐ การไล่ที่ การหมดสัญญาเช่า การเปลี่ยนสถานที่ทำงาน มลภาวะ การเปลี่ยนแปลงบางประการที่มีผลกระทบต่อรายได้หากยังพักอาศัยหรือประกอบกิจการอยู่ในพื้นที่ปัจจุบัน

2.5.3 การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ

พรเทพ พิมลเสถียร(2522) (อ้างถึงใน เต็มศักดิ์ ภาณุวรรณ, 2543) กล่าวถึง “การก่อรูปชุมชนเมือง” (Urban Forms) ว่าเป็นการรวมกลุ่มของลักษณะกิจกรรมและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในชุมชน ประกอบกันเข้าเป็นรูปร่างของชุมชนที่เป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับกิจกรรมประเภทต่าง ๆ Aldo (1999) (อ้างถึงใน วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ, 2543 : 21-22) กล่าวว่า รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมือง (Urban Forms) แต่ละพื้นที่ซึ่งมีโลกแวดล้อม แตกต่างกัน ชุมชนจึงได้มีการสร้างสรรค์องค์ประกอบทางกายภาพของเมืองที่แตกต่างกัน ก่อให้เกิดรูปแบบของความหลากหลาย ความหนาแน่น และความต่อเนื่องที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวในแต่ละชุมชน

เสาวลักษณ์ (2537) ปัจจัยที่ส่งผลให้การก่อรูปชุมชนเมืองแต่ละแห่งมีรูปแบบที่แตกต่างกัน ได้ 6 ปัจจัยหลัก ๆ คือ

1. ลักษณะภูมิประเทศ (Nature of the Site) เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดและทำให้รูปแบบของชุมชนในแต่ละพื้นที่มีลักษณะแตกต่างกัน
2. ลักษณะทางประชากร (People or Population) เป็นปัจจัยหลักที่สำคัญที่สุดในการก่อรูปชุมชนเมือง เนื่องจากมนุษย์เป็นผู้สร้างวัตถุและลักษณะของกิจกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมชาติของมนุษย์ในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง การดำรงชีพและความต้องการ โดยสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลในการก่อให้เกิดรูปแบบของชุมชนในลักษณะต่าง ๆ กัน
3. ลักษณะทางกิจกรรม (Human Activities) เป็นกิจกรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการและเพื่อประโยชน์ร่วมกัน โดยความเหมือนหรือความแตกต่างของกิจกรรม จะขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เอื้ออำนวยและวัตถุประสงค์ของแต่ละชุมชน
4. ระบบการขนส่งและคมนาคม (Movement System) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดรูปแบบการเปลี่ยนแปลง และการขยายตัวของชุมชน ได้แก่ เส้นทางคมนาคม ชนิดของพาหนะ จุดเชื่อมต่อของระบบและองค์ประกอบที่สนับสนุนระบบการคมนาคมขนส่ง
5. สัญลักษณ์ของชุมชน (Landmark and Physical Boundary) เป็นเครื่องชี้ลักษณะ และทิศทางของเมืองให้กับชุมชนและผู้ที่จะเข้ามาใช้บริการในชุมชน
6. บทบาทหน้าที่ของชุมชน (Function of City) เป็นเครื่องแสดงถึงรูปแบบของแต่ละชุมชนในหน้าที่บทบาทที่แตกต่างกัน อาทิเช่น บทบาทหน้าที่ของเมืองท่องเที่ยว เมืองศูนย์กลางการค้าและการบริการ เมืองอุตสาหกรรม เป็นต้น

2.6 แนวความคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์ ลักษณะเฉพาะของเมือง

2.6.1 เอกลักษณ์ และลักษณะเฉพาะ

สุกัญญา เอี่ยมชัย (2538) ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยของตนว่าเอกลักษณ์ของชุมชนเมืองที่ปรากฏออกมา ทั้งที่เป็นนามธรรม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติในชุมชน วิถีชีวิต ความเชื่อ และอื่น ๆ และในทางรูปธรรม ซึ่งปรากฏออกมาให้เห็นทางด้านการวางผังเมือง ผังชุมชน สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และอื่น ๆ ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกันอยู่จนไม่อาจแยกประเด็นเพื่อศึกษาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งได้ ซึ่งเอกลักษณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเกิดจากการสร้างสรรค์จากสมาชิกในชุมชน และมีวิวัฒนาการและการสืบทอดจนกลายเป็นลักษณะพิเศษของชุมชนนั้น ๆ

Aldo Rossi(1999) (อ้างถึงใน วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ,2543 :18-24) ใช้คำว่า permanencies ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชุมชนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ องค์ประกอบทางกายภาพ สถาปัตยกรรม เป็นต้น ส่วนองค์ประกอบที่เป็นนามธรรม เป็นองค์ประกอบส่วนที่อยู่ภายใน และเป็นคุณค่าที่มองไม่เห็นด้วยตา เรียกได้ว่าเป็นคุณค่าทางจิตใจ (Spiritual values) หรือจิตใจของย่าน ซึ่งเกิดจากการสะสมประสบการณ์ เรื่องราวต่าง ๆ ของย่านอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นความทรงจำร่วมกันของผู้คนในย่าน (collective memory) เป็นลักษณะเฉพาะของย่าน (local character) ซึ่งทำให้เกิด เอกลักษณ์ของย่าน (Identity of place) เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของย่านจนเป็นที่รับรู้ของคนทั่วไป

การเริ่มต้นที่ผู้คนตั้งถิ่นฐานลงบนย่าน และอยู่อาศัยหรือประกอบกิจกรรมในย่านอย่างต่อเนื่อง มีการสร้างสมความประสบการณ์ และการถ่ายทอดวิถีชีวิตชุมชนสู่คนรุ่นหลัง จนกระทั่งได้ทำให้ย่านกลายเป็นถิ่นที่มีความหมายและลักษณะพิเศษสำหรับบุคคลที่อยู่อาศัยภายในย่านและบุคคลภายนอก เกิดการรับรู้ว่าในแต่ละย่านนั้นมีบทบาท ความสำคัญอย่างไร รวมถึงเชื่อมโยงภาพของย่านแต่ละย่านเข้าด้วยกันเป็นโครงข่ายได้ ปรากฏเป็น ภาพลักษณ์ของย่าน (image of place) ซึ่งหมายถึงภาพที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ (mental picture) หรือชื่อเสียงของย่าน (naming) อันแสดงถึงลักษณะเฉพาะและเป็นที่รู้จักของคนโดยทั่วไป ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ของย่าน (identity of place)

ในการพิจารณาภาพลักษณ์ของย่าน Norberg-Schulz (1976) ได้แบ่งภาพลักษณ์ตามลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับย่าน ได้ 2 รูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบแรก คือ ภาพลักษณ์ที่พิจารณาจากความสัมพันธ์ ประสบการณ์ และความตั้งใจที่คนมีต่อย่านอย่างแนบแน่นลึกซึ้ง จนเป็น ภาพลึก (Vertical structure) จากการสะสมข้อทับของความรู้ความเข้าใจ จากการอยู่อาศัย หรือการทำกิจกรรมในย่านอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลายาวนาน เรียกได้ว่าการเป็นคนใน (insider) ดังนั้นเขาจึงสามารถระบุความสัมพันธ์ระหว่างตัวเขากับย่านโดยทราบว่า “ภายใน” มีความแตกต่างจาก “ภายนอก” อย่างไร รวมถึงทราบขอบเขตของย่าน หรือทราบว่าเขาอยู่ที่ไหน

2. รูปแบบที่สอง คือ ภาพลักษณ์ที่เกิดจากการที่กลุ่มคนที่อยู่ภายนอกย่าน ที่เรียกว่า “คนนอก” (outsider) ได้ผ่านประสบการณ์ร่วมกัน เกิดการยอมรับในการรับรู้ถึงความหมายของย่าน และรู้ว่าเขามีบทบาทอย่างไร แตกต่างไปตามการเข้าไปมีสัมพันธ์กับย่าน ในลักษณะของความสัมพันธ์แบบมีระยะห่าง ดังนั้นจึงเป็นภาพลักษณ์ในลักษณะภาพกว้าง (horizontal structure) เป็นที่รับรู้โดยทั่วไป หรือเกิดวัฒนธรรมร่วม (cultural group) โดยความหมายของย่านอาจเกิดการเปลี่ยนแปลง จากการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม องค์ประกอบทางกายภาพและกิจกรรมต่าง ๆ ในย่าน ทำให้เกิดองค์ประกอบใหม่ขึ้นทดแทนองค์ประกอบเดิมที่หายไป ทำให้ความหมายซับซ้อน ชัดเจนหรือไม่ชัดเจน รวมถึงอาจหายไปได้ ถ้าสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์จากกายภาพหรือความคิดเห็นอันเป็นที่ยอมรับของกลุ่มหายไป

Garnham, Harry L (1985) (อ้างถึงใน จิราภา ธนาไชยสกุล, 2545 : 17) ลักษณะเฉพาะประกอบไปด้วยส่วนต่าง ๆ คือ

1. ลักษณะทางกายภาพ และรูปลักษณ์ โครงสร้างทางกายภาพที่แท้จริงของสถานที่ ลักษณะจริงของอาคาร ภูมิทัศน์ ภูมิอากาศ และคุณลักษณะของสุนทรียภาพ

2. กิจกรรม และหน้าที่ซึ่งสังเกตเห็นได้ ผู้คนมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่อย่างไร อาคารถูกใช้งานอย่างไร

3. การสื่อความหมาย หรือสัญลักษณ์ เริ่มจากความมุ่งหมาย และประสบการณ์ของมนุษย์ คุณลักษณะของสถานที่จำนวนมากที่สืบเนื่องจากการที่ประชากรใช้ตอบสนองต่อลักษณะใช้สอยและลักษณะทางกายภาพ

2.6.2 การเปลี่ยนแปลงเอกลักษณ์

เอกลักษณ์ หรือลักษณะเฉพาะของเมืองเมื่อเปลี่ยนแปลงไปแล้วส่วนใหญ่จะไม่กลับคืนมา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมักจะไม่มีความในพื้นที่สังเกตเห็นจนกว่าจะปรากฏชัดเจน และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวร แม้กระทั่งการดำเนินวิถีชีวิตประจำวัน

การเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองจำเป็นต้องได้รับการออกแบบเพื่อต่อการอนุรักษ์นั้น ๆ ซึ่งจะทำให้การเจริญเติบโต และการเปลี่ยนแปลงของเมืองจะไม่กระทบต่อระดับความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ และเอกลักษณ์ของเมือง ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของ ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ภูมิอากาศ ลักษณะเดิมทางธรรมชาติเฉพาะตัว ความทรงจำและการถ่ายทอดความหมายของสถานที่ต่อบุคคลที่เคยมีประสบการณ์ การใช้วัสดุพื้นถิ่น ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ฝีมือช่าง กิจกรรมที่พบมากทั้งเมือง คุณค่าของประชากร ระดับการรับรู้ในตำแหน่งของสถานที่สำคัญ การเอาคุณลักษณะที่แปลกแยกเข้าไปใส่ในพื้นที่โดยไม่คำนึงถึงสภาพเดิมที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว เป็นการทำลายเอกลักษณ์ของพื้นที่

2.7 แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

2.7.1 การพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการพัฒนาคนและกลุ่มคนในชุมชนให้มีศักยภาพเพียงพอและร่วมมือกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชน ตามแผนการและโครงการที่กำหนดไว้ ทั้งการใช้พลังของชุมชน และการสนับสนุนจากภายนอก เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาชุมชนมี 2 ประการ คือ

1. การพัฒนาคนให้มีความสุข ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป นำมาซึ่งการพัฒนาคนให้มีคุณภาพได้ เมื่อคนมีคุณภาพ ย่อมสามารถพึ่งพาตนเอง และใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้

2. การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ คือการทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึก ร่วมกัน รวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำบางอย่าง ภายใต้ระบบการจัดการเพื่อประโยชน์สาธารณะจนกลายเป็นองค์กร (Community Organization) และมีความเชื่อมโยงกันจนกลายเป็นเครือข่าย (Community Network) ทั้งในแนวราบและแนวตั้งที่เท่าเทียมกัน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น (Civil Community) ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

- มีจิตสำนึกชุมชน (Community Conciousness) หรือเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ(Spirituality) สำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน
- มีจิตวิญญาณชุมชน (Community Spirituality) สมาชิกเสียสละทำงานเพื่อชุมชน หวังเห็นชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน
- เป็นชุมชนเรียนรู้ (Community Learning) สมาชิกมีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา ในการรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ ที่อยู่นอกชุมชนและในชุมชน
- มีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง (Community Management) สมาชิกในชุมชนสามารถจัดการตนเองและชุมชนได้ มีการวางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงานและประเมินผลการพัฒนาชุมชนของตนเองได้
- มีเครือข่ายชุมชน คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน
- มีภาวะผู้นำชุมชน (Community Leadership) ผู้นำจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างแนบแน่น เป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิกให้โอกาสสมาชิกแสดงความคิดเห็นเพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม
- เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
- เป็นชุมชนสงบสุข
- เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ต่อไปได้โดยไม่ล่มสลาย เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน

2.7.2 การพัฒนาอย่างยั่งยืน

คำจำกัดความและแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ถูกกล่าวถึงเป็นครั้งแรกในการประชุม World Commission for Environment and Development โดยให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ว่าเป็นการพัฒนาที่สนองตอบความต้องการของปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาในการที่สนองตอบความต้องการของเขาเอง

นิพนธ์ (2542) การพัฒนาเป็นกิจกรรมที่คนในสังคมกระทำเพื่อแก้ปัญหาให้เกิดการดำรงชีวิตที่ดี ปรับปรุงยกระดับคุณภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ให้มีความสุข ความมั่นคง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติภาพ เป็นการผสมผสาน เชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ในสังคมให้ดีขึ้น ประกอบด้วยมิติการพัฒนาทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง และทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สร้างสมกันมา เป็นสิ่งที่ต้องทำนุบำรุงไว้

การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการโดยให้ความหมายและสรุปเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. การศึกษาชุมชน	6. การดำเนินงาน
2. การวิเคราะห์ปัญหาชุมชน	7. การประเมินผลงาน
3. การจัดลำดับความต้องการและปัญหาชุมชน	8. การทบทวนเพื่อแก้ปัญหา
4. การวางแผนแก้ปัญหาในลักษณะของโครงการ	และอุปสรรค
5. การพิจารณาวิธีดำเนินงาน	

ในการพัฒนาชุมชนสามารถสรุปสาระสำคัญได้ 4 ประการ คือ

1. เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนหรือตั้งใจไว้ก่อน เช่น มีเป้าหมาย ทิศทาง ระยะเวลา และมีขั้นตอนการทำงาน เป็นต้น
2. เป็นการสร้างความเจริญและส่งเสริมการพัฒนา ทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจ
3. เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และร่วมมือกันช่วยเหลือตนเอง
4. มีการช่วยเหลือสนับสนุนทางด้านวิชาการจากหน่วยงานราชการ

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2543) ผลการศึกษาพบว่าพื้นที่บริเวณย่านสามแพร่งและพื้นที่ต่อเนื่องมีศักยภาพเพียงพอที่จะเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาดังกล่าวได้ เนื่องจากความเหมาะสมทางด้านที่ตั้งซึ่งเป็นศูนย์กลางและสามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น ๆ ในเกาะรัตนโกสินทร์ รวมทั้งความเหมาะสมด้านการรองรับและให้บริการกลุ่มนักท่องเที่ยวภายในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ทั้งหมดได้

ปัจจุบันความยึดติดต่อพื้นที่ของประชาชนในพื้นที่ย่านสามแพร่ง ที่เป็นกลุ่มประชากรที่อยู่อาศัยบ้านเดี่ยว แต่ทำงานนอกพื้นที่มีความยึดติดต่อพื้นที่ลดน้อยลง เช่นเดียวกับประชากรที่

อยู่อาศัยตึกแถวและทำงานในพื้นที่ ที่ในปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างที่อยู่อาศัยและกิจกรรมการพาณิชย์ได้แยกออกจากกันอย่างสิ้นเชิง

ความสัมพันธ์ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในพื้นที่เป็นตัวแปรหลักแรกที่ทำให้โครงสร้างของกลุ่มชุมชนในพื้นที่เสื่อมลง นอกจากนั้นความสัมพันธ์ที่น้อยแต่เดิมอยู่แล้วของกลุ่มผู้อยู่อาศัยหลักทั้งสองกลุ่มยิ่งลดลงไปอีกด้วยการสูญสลายไปของความทรงจำของพื้นที่เชิงประวัติศาสตร์ เป็นตัวเร่งให้โครงสร้างนั้นสูญหายไปและทำให้พื้นที่บริเวณศาลเจ้าพ่อเสือ ซึ่งหมายรวมถึงพื้นที่ย่านสามแพร่งยอมตายลงไปมากที่สุด จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการปรับปรุงและฟื้นฟูองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนขึ้นมา ได้แก่ จิตสำนึก ศักยภาพของพื้นที่เชิงประวัติศาสตร์ และแรงจูงใจ

1. จิตสำนึก ที่มีต่อความทรงจำของพื้นที่เชิงประวัติศาสตร์ที่มีในกลุ่มผู้อยู่อาศัย ทั้งความผูกพันและการหาจุดร่วมที่มีต่อพื้นที่ระหว่างกลุ่มผู้อยู่อาศัยทุกกลุ่ม

2. ศักยภาพของพื้นที่เชิงประวัติศาสตร์ จากการเปลี่ยนแปลงของฐานผู้บริโภค จึงเป็นเรื่องยากที่จะคงรูปแบบกิจกรรมทางพาณิชย์เดิมไว้ แต่ควรหาศักยภาพของพื้นที่ที่จะเป็นแนวทางใหม่เพื่อการปลุกสภาพชุมชนที่กำลังจะตาย และควรปรับเปลี่ยนแนวทางของกิจกรรมภายในพื้นที่ให้สอดคล้องกับแนวทางดังกล่าว

3. แรงจูงใจ ปัจจุบันเศรษฐกิจถือเป็นแรงจูงใจแรกที่มีผลต่อการเลือกแนวทางชีวิตของผู้คน จึงจำเป็นต้องแสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่กลุ่มผู้อยู่อาศัยและกลุ่มผู้มีส่วนในกิจกรรมเชิงพาณิชย์นั้น ๆ จะได้รับ

ได้มีการเสนอแนวทางการพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่โดยการเน้นย้ำความเป็นศูนย์กลางและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับทั้งเกาะรัตนโกสินทร์ และการปรับเปลี่ยนลักษณะกิจกรรมเพื่อให้พื้นที่นี้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โดยเป็นส่วนเสริมสร้างการอนุรักษ์เชิงวัฒนธรรมชุมชน เช่น ทำหน้าที่ในส่วนของการบริการด้านอาหาร การจับจ่ายซื้อของการเป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว การแสดงศิลปกรรม และการละเล่นมหรสพต่าง ๆ เป็นต้น

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (2543) ได้ทำการศึกษาโครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์บริเวณชุมชนท่าพระจันทร์ ซึ่งมีลักษณะเป็นย่านเก่าแก่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ประกอบไปด้วยกลุ่มอาคารพาณิชย์ทั้งแบบเก่า และแบบใหม่มีบทบาทหน้าที่ทั้งด้านพาณิชย์กรรม พักอาศัย และเป็นศูนย์เปลี่ยนเส้นทางสัญจรที่สำคัญจากทางน้ำเป็นทางบก ได้มีการศึกษาสภาพอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ระดับการอนุรักษ์ ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นจุดเด่นของชุมชน ลักษณะทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากรในพื้นที่ และกลุ่มประชากรที่ให้บริการในพื้นที่ แล้วจึงกำหนดโครงการพัฒนาเชิงอนุรักษ์

ชุมชนเมือง โดยให้ประชาชนในพื้นที่สามารถใช้ประโยชน์ไปพร้อมกับการรักษาคุณค่า มีการศึกษารายละเอียดของพื้นที่ทั้งด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคมและประชากรในพื้นที่ และความสัมพันธ์ที่มีต่อการใช้ประโยชน์อาคาร และการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ส่งผลกระทบต่อคุณค่าและเอกลักษณ์ของพื้นที่ เน้นการมีส่วนร่วมจากประชาชนเป็นหลัก

จิราภา ธนาไชยสกุล (2545) ได้ทำการศึกษาวิวัฒนาการ และบทบาทด้านการค้าและการผลิตของย่านโบ๊เบ๊ กรุงเทพมหานคร ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทดังกล่าว ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคน กิจกรรม และพื้นที่ภายในย่าน พบว่าย่านโบ๊เบ๊เปลี่ยนแปลงจากย่านชุมชน ในรัชกาลที่ 1 เป็นตลาดน้ำในรัชกาลที่ 4 และกลายเป็นตลาดบกในรัชกาลที่ 6 จนกระทั่งสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงเกิดเป็นตลาดค้าผ้า และขยายตัวครอบคลุมพื้นที่ย่านทั้งหมดในปัจจุบัน ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในช่วงแรก คือ โครงข่ายการคมนาคม ต่อมาคือการเมืองเฉพาะของย่าน และปัจจุบัน คือ ความเป็นศูนย์กลาง

จากการศึกษาพบว่าองค์ประกอบของการค้าเป็นสิ่งกำหนดบทบาทของย่าน และส่งผลต่อเนื่องไปยังการใช้พื้นที่ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาจากย่านค้าปลีก มาเป็นย่านเปรียบเทียบผลผลิต ย่านการผลิต และย่านค้าส่งตามประสงค์ โดยบทบาทที่สำคัญที่สุดที่มีตลอดมา คือ การเป็นย่านเปรียบเทียบผลผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการเปรียบเทียบสินค้าของผู้บริโภค ทำให้ย่านโบ๊เบ๊ยังคงเป็นแหล่งขายของหน้าร้านอย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน

เดิมศักดิ์ ภาณุวรรณ (2543) ทำการศึกษาปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย พบว่าผลจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน รวมถึงอิทธิพลของเมือง ทำให้ระดับความแตกต่างของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อยไม่เท่ากัน แบ่งออกเป็น 3 เขต คือ พื้นที่เขตเมือง พื้นที่รอยต่อเมือง และพื้นที่ชานเมือง โดยพื้นที่เขตเมือง และพื้นที่รอยต่อเมืองจะมีการเปลี่ยนแปลงสูง จากชุมชนน้ำเป็นชุมชนบก แต่ในบางส่วนยังคงรักษาสภาพแวดล้อมเดิมไว้ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงทัศนคติของผู้คนในชุมชนที่อยู่อาศัยในคลองบางกอกน้อยที่มีต่อแม่น้ำลำคลอง

ผลจากการวิเคราะห์ทำให้ทราบถึงปัจจัยการคงอยู่ของของชุมชนที่มาจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับน้ำ และปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ การประกอบอาชีพ และการยอมรับวัฒนธรรมสมัยใหม่ ปัจจัยภายนอก คือ เส้นทางการคมนาคม จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น นโยบายและการวางแผนของภาครัฐ

ฐิติวัฒน์ นงนุช (2542) ทำการศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนแขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ซึ่งประกอบไปด้วยชุมชนเก่าแก่ 6 ชุมชน และชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ 6 ชุมชน จากการศึกษาวิวัฒนาการของชุมชนพบว่าสภาพทางสังคมของชุมชนมีวิวัฒนาการอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยมีสภาพทางกายภาพเป็นแรงผลักดันให้โครงสร้างทางสังคมของชุมชนเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย จึงทำการศึกษาองค์ประกอบทางสังคมของชุมชน โดยใช้แนวคิดวิธีการวิเคราะห์เครือข่ายชุมชน (Social Network Analysis : SNA) เป็นพื้นฐาน โดยผู้วิจัยได้คิดค้นวิธีวิเคราะห์ชุมชนบนพื้นที่ (Social Network Analysis Site : SNAS) เป็นการประยุกต์แนวคิดทางสังคมศาสตร์ ร่วมกับการวางแผนทางกายภาพ มี 4 ขั้นตอน คือ

1. การศึกษารูปแบบปฏิสัมพันธ์ และความผูกพันร่วมระหว่างคนในชุมชนต่าง ๆ
2. รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ของชุมชนต่าง ๆ และบทบาทหน้าที่ของแขวงวัดกัลยาณ์ในปัจจุบัน
3. การคาดการณ์การเปลี่ยนทิศทางการเปลี่ยนแปลงเครือข่ายชุมชน จากการเปลี่ยนแปลงระดับความผูกพันร่วม
4. การคาดการณ์การเปลี่ยนแปลงชุมชน และบทบาทหน้าที่ของแขวงวัดกัลยาณ์ในอนาคต

จากแนวคิดดังกล่าวพบว่าผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองทำให้เกิดแรงผลักดันส่งผลให้โครงสร้างทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยแบ่งชุมชนออกเป็น 4 กลุ่มคือ ชุมชนที่ควรอนุรักษ์ ชุมชนที่เสื่อมถอย ชุมชนที่กำลังปรับตัว และชุมชนที่กำลังเกิดใหม่

วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ (2543) ได้ทำการศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์ และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง โดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ที่เปิดโอกาสให้คนในย่านได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูพื้นที่อยู่อาศัย โดยการสังเกตการณ์ สัมภาษณ์แบบเจาะลึก และวิเคราะห์ข้อมูลตามหลักวิชาการปรากฏการณ์ศาสตร์ เพื่อให้เข้าใจความหมายของย่านจากผู้คน ในนัยยะที่เป็นถิ่นอาศัย ถิ่นปฏิสัมพันธ์ ถิ่นต้อนรับขับสู้ ถิ่นความเชื่อความศรัทธา และถิ่นภราดรภาพในชุมชน ใช้การประเมินคุณค่าและความแท้ของย่านจากกายภาพ กิจกรรม ด้วยวิธีการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ และชุมชน แล้วจึงทำการเปรียบเทียบความต้องการของผู้คนในย่านกับโครงการในแผนงานของหน่วยงานภาครัฐ จนได้ข้อสรุปเป็นโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง

2.9 สรุปกรอบแนวความคิด

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีกรอบแนวคิดเพื่อเป็นกรอบในการศึกษาวิจัยและการวางแผนทางพัฒนาย่านสามแพร่ง สามารถสรุปได้ดังนี้

แผนภูมิ 2.1 แสดงกรอบแนวความคิดในการวิจัย

